

KATARZYNA PIĄTEK

Kraków

**PROBLEMY ADAPTACYJNE RODZIN REEMIGRANTÓW
Z KAZACHSTANU W POLSCE
– NA PRZYKŁADZIE GMIN KRAKOWSKICH**

Proces adaptacji, czyli przystosowywania się do nowych warunków, nowego otoczenia oraz pełnienia odmiennych niż dotychczas funkcji, opisany jest szeroko w literaturze naukowej. W odniesieniu jednak do rodzin reemigrujących z Kazachstanu do Polski, nabiera on nowego znaczenia i niewątpliwie jest zjawiskiem specyficznym, nie mającym swojego odpowiednika w historii reemigracji do Polski¹. Z tego też powodu warto bliżej przyjrzeć się problemom związanym z adaptacją rodzin reemigrantów z Kazachstanu w naszym kraju.

Specyfika rodzin polskich przyjeżdżających z Kazachstanu wpływa z kilku podstawowych czynników:

– po pierwsze, większość rodzin polskich znalazła się na terenie Kazachstanu na skutek przymusowych deportacji i przesiedleń przeprowadzanych w latach 1936-1937 oraz 1940-1941 (dużej części repatriantów z okresu II wojny światowej udało się powrócić do Polski po zakończeniu wojny);

– po drugie, osoby doświadczające deportacji pochodziły z terenów, które w momencie deportacji nie należały do Rzeczypospolitej lub w ogóle należały do niej tylko przez krótki czas (jest to szczególnie istotny fakt w odniesieniu do deklarowanej przez repatriantów polskości oraz polskiej tożsamości);

¹ Szeroką prezentację problemów teoretycznych i praktycznych związanych z procesem reemigracji do Polski z krajów zamorskich znaleźć możemy w książce T. Palecznego *Idea powrotu wśród emigrantów polskich w Brazylii i Argentynie*, PAN: Wrocław-Warszawa-Kraków 1992; w artykule A. Walaszka – *Reemigracja ze Stanów Zjednoczonych do Polski po I wojnie światowej (1919-1924)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1983 z. 7.

– po trzecie, osoby decydujące się na przyjazd do Polski to głównie potomkowie reemigrantów w pierwszym lub drugim pokoleniu, często małżeństwa mieszane (a więc osoby, które nigdy nie mieszkały w Polsce, a często nigdy też wcześniej Polski nie widziały);

– po czwarte, osoby decydujące się obecnie na przyjazd do Polski wykazują się słabą znajomością języka polskiego bądź nie znają go w ogóle, a ich wiedza na temat Polski i warunków życia w Polsce jest fragmentaryczna i niepełna.

Presja reemigracyjna wśród mniejszości polskiej w Kazachstanie wywołana jest kilkoma czynnikami, wśród których najważniejszą rolę odgrywają: zmiana sytuacji politycznej w krajach byłego bloku wschodniego i rozpad ZSRR, nacjonalistyczne dążenia Kazachów, sytuacja ekonomiczna w Kazachstanie (upadek kołchozów, nie wypłacanie pensji, przerwy w dostawie prądu i wody, bezrobocie), a także masowe wyjazdy mniejszości niemieckiej. Z drugiej strony znaczącą rolę odgrywa tworząca się polityka proreemigracyjna rządu polskiego. Istotny jest także wzrost świadomości narodowej wśród Polonii w Kazachstanie na skutek uaktywnienia się organizacji polonijnych, polskich szkół i Kościoła katolickiego, a także pojawienia się realnych możliwości wyjazdu. Te wszystkie czynniki wpływają w sposób decydujący na wzrost liczby rodzin starających się o możliwość „powrotu” do Polski.

Na skutek wszystkich wspomnianych wcześniej czynników i zmian, jakie dokonały się zarówno w Polsce, jak i w Kazachstanie, problem reemigracji nabiera ciągle na znaczeniu i jest bardzo aktualny, zwłaszcza w przypadku Polski.

W artykule tym skupię się głównie na problemie adaptacji do nowych warunków Polaków przyjeżdżających z Kazachstanu do gmin krakowskich oraz na warunkach ułatwiających i utrudniających efektywność tego procesu. Prezentowana analiza opiera się na przeprowadzonych przeze mnie badaniach pt. „Socjologiczno-demograficzne problemy adaptacji reemigrantów z Kazachstanu w Polsce”². Badania przeprowadzone zostały wśród 130 osób pochodzenia polskiego, przybyłych do Polski z Kazachstanu po roku 1990 w ramach repatriacji – metodą wywiadu pogłębionego, w różnych rejonach kraju. Spośród 130 wywiadów 22 przeprowadzono z osobami mieszkającymi w gminach

² Omawiane badania finansowane są przez Research Support Scheme OSI (grant nr 1116/1998), realizowane były na terenie całego kraju od stycznia do maja 1999 r. w ramach Instytutu Socjologii UJ pod kierunkiem autorki. Przy organizacji omawianych badań korzystano z pomocy MSWiA, Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” oraz organizacji i instytucji zajmujących się problemami uchodźstwa i reemigracji, działających na terenie kraju.

byłego województwa krakowskiego (10 rodzin). Badania te nie dają oczywiście prawa do generalizacji z powodu ograniczonej liczebności próby, jednakże umożliwiają one jakościową analizę podstawowych czynników wpływających na charakter i efektywność procesu adaptacji repatriantów z Kazachstanu w Polsce, co było głównym celem tych badań.

Przy omawianiu problemów adaptacyjnych reemigrantów posłużyłam się modelem teoretycznym, wskazującym na pewne podstawowe aspekty procesu przystosowawczego emigrantów, które mogą być przekładalne również na przypadek repatriacji z Kazachstanu.

Adaptacja nowo przybyłych na określonym terenie zawsze uwarunkowana jest czynnikami demograficznymi, ekonomicznymi, społecznymi, kulturowymi i politycznymi. Wszystkie one w mniejszym lub większym stopniu wpływają na omawiany tu proces adaptacji i dlatego właśnie muszą być analizowane w szerszej socjologicznej perspektywie. Generalnie w artykule tym posłużę się modelem adaptacji, wypracowanym na gruncie amerykańskim i kanadyjskim w odniesieniu do napływających tam imigrantów, ale doskonale przekładalnym na proces adaptacji reemigrantów z Kazachstanu w Polsce. Specyfika repatriantów z Kazachstanu zarysowana na wstępie zbieżna jest częściowo z sytuacją imigrantów napływających do Stanów Zjednoczonych i Kanady, stąd możliwość wykorzystania poniższych ujęć teoretycznych.

Model adaptacji, z racji na istotność występujących w nim poszczególnych czynników, prezentowany jest zazwyczaj w trzech wariantach różniących się między sobą głównie czynnikiem determinującym adaptację (Michałowska 1987). W związku z czym wyróżniamy:

- ogólny model asymilacji (najważniejszym czynnikiem sprzyjającym adaptacji jest czas) (Park 1950),
- model etnicznej stratyfikacji (najważniejszym czynnikiem sprzyjającym adaptacji jest przynależność do grupy etnicznej – stratyfikacja etniczna) (Bean, Frisbie 1978; Porter 1965; Richmond 1982),
- model strukturalnego zróżnicowania (najważniejsze czynniki wpływające na proces adaptacji to wiek, płeć, różnice w poziomie wykształcenia, przynależność do grupy etnicznej, wyznanie, język w kraju pochodzenia itp.) (Blau, Duncan 1967; Turritin 1974; Richmond and Verma 1978).

Modele te starają się uchwycić warunki, jakie są konieczne, by zaszło pełne przystosowanie się. Zakładają, iż każda nowo przybywająca osoba jest pewnego rodzaju indywidualnością, co oznacza, że ma zbiór charakterystyk typowych w określonym zestawieniu tylko dla niej, jakimi są między innymi wiek, płeć, stan cywilny, status etniczny, wykształcenie, zawód, charakter, doświadczenia życiowe, sposób bycia itp. Dlatego też jedne jednostki będą

się adaptować stosunkowo szybko, gdy tymczasem u innych proces pełnej adaptacji będzie powolny lub całkowicie niemożliwy.

Model ogólny adaptacji zakłada, że kluczowym warunkiem adaptacji imigrantów jest czynnik czasowy. Według tego modelu większość różnic pomiędzy ludnością rodzimą a imigrantami zacierą się wraz z upływem czasu i długością pobytu w danym kraju. Z czasem nowo przybyli uczą się podstawowych zasad życia w niejednokrotnie nowej kulturze, poznają język, historię, zwyczaje. Najczęściej pracują oni na gorzej opłacanych stanowiskach, nie stanowiąc tym samym konkurencji dla ludności rodzimej. W tych warunkach proces adaptacji jest rozłożony w czasie i od jego upływu uzależniony. Proces adaptacji zakończony jest wtedy, gdy znikają główne różnice pomiędzy obydwoma populacjami. Następne pokolenie imigrantów w tych warunkach jest już w pełni zasymilowane i przejmuje wzory i wartości charakterystyczne dla ludności rodzimej, jest to warunek konieczny, by proces ten nazwać asymilacją.

Rozwinięciem tego modelu jest model etnicznej stratyfikacji oraz model strukturalnego zróżnicowania.

Model etnicznej stratyfikacji zakłada, że proces adaptacji warunkuje czynnik etniczny, który wpływa na status społeczny i pozycję zawodową w nowym kraju, determinując proces dostosowawczy. Status ten utrzymuje się w pierwszej generacji imigrantów, odróżniając ich od pozostałej części społeczeństwa i wpływając na różnicowanie dystrybucji dóbr ekonomicznych.

Model strukturalnego zróżnicowania udowadnia, iż istnieją pewne czynniki determinujące proces adaptacji, są to: płeć, wiek, poziom i typ wykształcenia, zawód, poziom urbanizacji i industrializacji w kraju pochodzenia, narodowość, oficjalny język w kraju ojczystym oraz czynniki etniczne i religijne (Michałowska 1987).

Podstawowa teza tego modelu stwierdza, iż poziom edukacji w największym stopniu determinuje status zawodowy imigranta. To właśnie poziom wykształcenia jest głównym czynnikiem umożliwiającym adaptację, wpływającym na jej przyspieszenie bądź opóźnienie. Także wiek i płeć są niezmiernie ważnymi czynnikami, wpływającymi na status zawodowy i dochody. Pozostałe czynniki potraktowane są w tym modelu jako mniej istotne.

Przyjmuję, że czynniki stanowiące istotę modelu strukturalnego zróżnicowania będą podstawową bazą teoretyczną w dalszej analizie z racji ich dużej przekładalności i adekwatności do sytuacji Polaków z Kazachstanu. Co nie oznacza jednak, że pozostałe modele nie zostaną uwzględnione w analizie.

Istotną wydaje się również analiza procesu przystosowawczego w czterech płaszczyznach adaptacyjnych, na które wskazują M. L. Kovacs i A. J. Crop-

ley (1975). Są to płaszczyzny: fizycznej adaptacji, kulturowej adaptacji, społecznej adaptacji oraz osobistej adaptacji:

F i z y c z n a a d a p t a c j a – łączy się z faktem doświadczania fizycznej rzeczywistości nowego świata, odmienności klimatu, krajobrazu, innej fauny i flory. Zmysły doświadczają nowej jakości. Nowe dźwięki, muzyka, intonacja mowy, inne znaczenie gestów, odmienne zachowania niewerbalne. Te wszystkie różnice wprowadzają reemigranta w stan zagubienia i zagrożenia. Sfera ta wydaje się kluczowa w całym procesie adaptacji do nowego miejsca, ponieważ wiąże się z naszą jednością psychosomatyczną.

K u l t u r o w a a d a p t a c j a – łączy się z poznaniem nowego kodu kulturowego (języka, tradycji, wierzeń, nawyków, stylu życia). W obszarze tym mieści się również udział w życiu publicznym oraz stosunek do przyrody.

S p o ł e c z n a a d a p t a c j a – wiąże się głównie z pracą zawodową, komunikacją z innymi ludźmi, życiem towarzyskim i sąsiedzkim oraz zainteresowaniami. Duże znaczenie ma możliwość znalezienia sobie miejsca w hierarchii społeczności lokalnej, czyli zdobycie określonego statusu.

O s o b i s t a a d a p t a c j a – łączy się z próbą określenia siebie w nowym miejscu. W kraju wstąpienia reemigranci mieli określone wyobrażenie o sobie samych, znali swoje możliwości, prawa oraz oczekiwania. Znajomość siebie wpływała także z lepszej znajomości otoczenia. W nowym miejscu natomiast pojawia się konieczność określenia siebie na nowo, a związek z Polską jest znikomy i opiera się głównie na wpojonym przez bliskich poczuciu polskiej tożsamości i przynależności.

Aby odnaleźć swoje miejsce w nowych warunkach, konieczna jest współpraca pomiędzy wszystkimi czterema obszarami (Kulmatycki 1994).

Wykorzystanie przedstawionych powyżej modeli umożliwi dokonanie analizy efektywności procesu adaptacyjnego rodzin z Kazachstanu mieszkających na terenie gmin byłego województwa krakowskiego i do nich odwoływać się będę w dalszej części artykułu.

W każdym z prezentowanych ujęć jednym z głównych czynników wpływających na proces przystosowawczy jest płeć. Analizując strukturę płci badanych osób, okazało się, że wśród reemigrantów w byłym województwie krakowskim wystąpiła nadreprezentacja kobiet nad mężczyznami (w całej badanej próbie kobiety dominowały nad mężczyznami stosunkiem 55,4% [K] do 44,6% [M]). Jest to zjawisko coraz częstsze w obszarze współczesnych migracji, gdyż – jak wskazują rozliczne badania – mobilność kobiet wciąż wzrasta. Dodatkowo wpływ na to ma również średnia wieku osób reemigrujących do gmin krakowskich (40-49 lat, 50 lat i więcej – w tej ostatniej grupie przewa-

ga kobiet m.in. z powodu nadumieralności mężczyzn). Kobiety traktowane są zwykle jako osoby bardziej odporne na kryzysy i stres związany ze zmianą miejsca zamieszkania. Ich siła psychiczna, a także troska o zapewnienie lepszej przyszłości dzieciom sprawia, że łatwiej pokonują one trudności związane z procesem adaptacji.

Innym z kluczowych warunków przystosowania, opierając się na teorii adaptacji, jest czynnik czasowy. Zgodnie z tą teorią różnice pomiędzy ludnością rodzimą a reemigrantami zacierają się wraz z upływem czasu i długością pobytu w danym kraju. Z czasem nowo przybyli uczą się podstawowych zasad życia w niejednokrotnie nowej kulturze, poznają język, historię, zwyczaje. Proces adaptacji zakończony jest wtedy, gdy znikają główne różnice pomiędzy obydwoma populacjami. Również w przypadku reemigrantów z Kazachstanu, długość pobytu w Polsce wpływa na stopień adaptacji. Potwierdzają to sami badani, którzy poziom swojego przystosowania się uzależniają od długości pobytu w naszym kraju.

Wśród badanych z gmin krakowskich największą grupę stanowiły osoby mieszkające dwa lata w Polsce (co druga badana osoba), następnie osoby przebywające na terenie naszego kraju od trzech lat (co trzecia badana osoba), jeden rok (co szósta badana osoba), od 4 do 6 lat – pozostałe osoby. Zdecydowana większość badanych, którzy przebywają w Polsce powyżej dwóch lat, uznała stopień swojego przystosowania się do życia w Polsce jako „całkowity” (wybór 5 – na skali adaptacyjnej od 1 do 5), a proces adaptacji za zakończony (wypowiedzi typu: „Całkowicie przystosowałem się do życia w Polsce”; „Jestem już prawdziwym, 100% Polakiem”). Jest to szczególnie istotne zważywszy na fakt, że przeważają w tej grupie osoby w wieku średnim i starsze, którym trudniej zaadoptować się do nowych warunków niż osobom młodym.

Adaptacja uzależniona jest również od wiedzy posiadanej na temat Polski przed przyjazdem. Oczywiście jest, że im większy jest poziom wiedzy o kraju napływu, tym łatwiej i szybciej zaadoptować się do nowych warunków. Jak wykazały badania, wiedza na temat Polski wśród badanych osób jest fragmentaryczna i niepełna. Dużą trudność sprawiło badanym wymienienie cech, które uważali za charakterystyczne dla Polski i Polaków przed przyjazdem. Wśród przytaczanych cech Polaków najczęściej pojawiały się takie kategorie, jak gościnność, pracowitość, wysoki poziom kultury, patriotyzm, religijność, uczciwość, szczerłość, waleczność. Najczęściej wymieniane cechy Polski jako kraju, to demokratyczny ustrój, stabilność ekonomiczna, dostatnie życie, kraj europejski, kraj zachodni, piękno krajobrazów.

W odpowiedzi na pytanie o znane respondentom przed przyjazdem polskie miasta, najczęściej wymieniane były: Kraków, Warszawa, Gdańsk, Częstochowa. Pośród znanych historycznie miejsc i zabytków polskich głównie pojawiał się Wawel, Kościół Mariacki oraz klasztor w Częstochowie. Wielu respondentów nie umiało podać żadnego przykładu.

W odpowiedzi na pytanie o polskich polityków działających obecnie na scenie politycznej oraz znane osobistości życia publicznego najczęściej pojawiali się: L. Wałęsa, A. Kwaśniewski, L. Balcerowicz oraz papież Jan Paweł II. W grupie tej badani wymieniali również osoby, które wycofały się z życia politycznego Polski, jak i osoby nieżyjące (np. J. Piłsudski).

Pośród polskich pisarzy znany był H. Sienkiewicz (głównie dzięki adaptacjom filmowym *Trylogii*), rzadziej A. Mickiewicz i J. Słowacki. Wymieniani aktorzy i piosenkarze to przede wszystkim osoby, które występowały w Związku Radzieckim, czyli B. Brylska, M. Rodowicz, A. German, dodatkowo badani bardzo często w odpowiedzi na to pytanie podawali mylnie nazwiska niepolskich artystów.

Najkorzystniej rysowała się znajomość polskich zwyczajów i kultury. Wszyscy badani wymieniali zwyczaje związane z obchodami świąt katolickich, a więc Bożym Narodzeniem, Wielkanocą i Świętem Zmarłych, a także wszystkimi sakramentami. Obrządki i zwyczaje te były nie tylko znane badanym, ale również kultywowane w Kazachstanie. Fakt ten nie dziwi biorąc pod uwagę to, że prawie wszyscy badani to osoby wyznania rzymskokatolickiego.

Szczególnie ważna, analizując proces adaptacyjny reemigrantów, jest znajomość języka polskiego. Wszyscy badani zadeklarowali znajomość języka polskiego przed przyjazdem do Polski. Poziom znajomości języka oceniali oni jako: dobry (co druga osoba), słaby (co trzecia osoba) i bardzo dobry (co piąta osoba). Obecnie respondenci oceniają swój poziom znajomości języka polskiego (po co najmniej rocznym pobycie w Polsce) jako: dobry i bardzo dobry (niemal równe rozkłady odpowiedzi) (słaby poziom znajomości języka polskiego – jedna osoba). Tak więc długość pobytu w Polsce wpływa znacząco na poziom znajomości języka polskiego wśród badanych, należy jednak pamiętać, że ocena ta jest dość subiektywna i pozostaje w sprzeczności z wymienianymi przez badanych barierami przystosowawczymi, jak i obiektywną oceną ankietowanych (wśród głównych czynników utrudniających przystosowanie się do życia w Polsce podawanych przez respondentów niejednokrotnie wymieniane są trudności językowe, takie jak wschodni akcent, nieznanostwo słów lub ich ograniczony zasób, niepoprawne formy gramatyczne).

Na poziom wiedzy o Polsce i znajomości języka bardzo często wpływ ma również fakt posiadania rodziny w Polsce (prawie co druga badana osoba ma

rodzinę w Polsce). Krewni udzielają wsparcia nowo przybyłym, dostarczają im podstawowych informacji o kraju napływu i ułatwiają znacznie proces adaptacji. Rola, jaką odgrywa rodzina w tym wymiarze, jest bardzo ważna i cenna dla całego procesu przystosowawczego.

Szczególnie ważną kwestią przy omawianiu procesu adaptacyjnego jest sytuacja mieszkaniowa, zawodowa i finansowa respondentów w Polsce. Zgodnie z formalnymi zasadami repatriacji gminy zapraszające Polaków z Kazachstanu muszą zapewnić im mieszkanie, pracę i pomoc w pierwszym okresie pobytu. Istotność tego faktu dostrzegają sami reemigranci. Najczęściej wymieniane przez nich instytucje i organizacje wspierające ich w procesie osiedlania się w Polsce to urzędy miasta/gminy, ośrodki pomocy społecznej oraz Krakowski Oddział „Wspólnoty Polskiej”. Ponadto pojawiło się Przedsiębiorstwo Geofizyka, „Dziennik Polski” oraz szkoła rolnicza. Zdaniem respondentów najefektywniejszej pomocy udzieliły im urzędy miasta i gminy, w dalszej kolejności ośrodki pomocy społecznej i instytucje pozarządowe.

Ponad połowa badanych uważa, że pomoc oferowana przez polskie władze w osiedlaniu się repatriantów ze wschodu jest wystarczająca, pojawiają się jednak również opinie wskazujące na fakt, że udzielana pomoc jest niewystarczająca. Pośród ostatniej kategorii najczęstszym uzasadnieniem takich sądów było:

- opóźnianie procesu repatriacji poprzez wydłużoną drogę załatwiania formalności,
- brak skoordynowanej i zorganizowanej pomocy,
- brak ustaw normujących zasady przyznawania rent i emerytur w Polsce,
- brak zrozumienia i życzliwości władz w stosunku do przesiedleńców.

Podobnie przedstawia się rozkład odpowiedzi na pytanie o stosunek władz polskich do reemigrantów ze Wschodu. Zdecydowana większość badanych uważała, że stosunek ten jest przychylny bądź neutralny, nie padła żadna wypowiedź oceniająca stosunek władz polskich do procesu repatriacji jako negatywny.

Szczególnie ważnym aspektem ułatwiającym i przyspieszającym bądź opóźniającym proces adaptacji jest sytuacja zawodowa, materialna, mieszkaniowa i prawna respondentów.

Na sytuację zawodową reemigrantów wpływa niewątpliwie poziom ich wykształcenia i kwalifikacje. Pośród osób przyjeżdżających z Kazachstanu do województwa krakowskiego przeważały osoby z wykształceniem wyższym i średnim, następną grupę stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym, przy czym osoby z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym to w 100% osoby w wieku 60 lat i więcej. Sto-

sunkowo duży odsetek badanych to osoby z wykształceniem wyższym (co trzecia badana osoba), co jest charakterystyczne dla całej populacji reemigrantów z Kazachstanu.

Badając aktywność zawodową reemigrantów z Kazachstanu na terenie województwa krakowskiego zauważamy, że największą grupę stanowią osoby pracujące zawodowo (ponad połowa badanych), następną emeryci (tylko jedna osoba pozostawała na zasiłku dla bezrobotnych).

Analizując miejsca pracy respondentów, a także ich status zawodowy rysuje się nam następująca struktura zatrudnienia:

- jedna osoba pracuje na wyższej uczelni (AGH) w charakterze adiunkta,
- dwie osoby pracują w służbie zdrowia (pielęgniarka i salowa),
- dwie osoby pracują w bibliotece jako bibliotekarze,
- trzy osoby pracują w charakterze księgowych/referentów,
- jedna osoba pracuje jako programista,
- jedna jako plastyk w Muzeum Narodowym,
- dwie osoby pracują w prywatnych zakładach samochodowych w charakterze ślusarza i mechanika samochodowego,
- jedna osoba pracuje jako konserwator w szkole rolniczej.

Posiadanie przez respondentów stałych źródeł dochodu wpływa niewątpliwie na ich sytuację materialną. Badane osoby oceniają swoją obecną sytuację finansową jako: o wiele lepszą (co druga badana osoba), trochę lepszą (co trzecia badana osoba) lub taką samą (co piąta badana osoba) niż ta sprzed przyjazdu do Polski. Nikt z badanych nie określił swojej sytuacji jako gorszej od tej w Kazachstanie. Na sytuację finansową respondentów niewątpliwie wpływ ma pomoc udzielana przez ośrodki pomocy społecznej. Zdecydowana większość badanych korzystała lub korzysta ze świadczeń ośrodków pomocy w formie zasiłków pieniężnych, rzeczowych, zasiłków celowych, bonów obiadowych itp. Pomoc ta jest szczególnie ważna w pierwszych miesiącach po przyjeździe do Polski.

Sytuacja mieszkaniowa badanych osób również przedstawia się korzystnie. Wszyscy respondenci uważali, że ich sytuacja mieszkaniowa jest dobra lub bardzo dobra.

Status prawny badanych reemigrantów w byłym województwie krakowskim również jest bardzo zadowalający, aż 21 badanych ma polskie obywatelstwo, a tylko jedna osoba wizę repatriacyjną. Unormowana sytuacja prawna i posiadanie polskiego obywatelstwa to bardzo ważna kwestia w życiu repatriantów. Wiąże się to nie tylko z ułatwieniami formalno-prawnymi przy załatwianiu wszelkiego rodzaju spraw urzędowych, ale przede wszystkim wpływa na poczucie tożsamości i przynależności, potwierdza polskość reemigrantów i ich

przynależność do społeczeństwa polskiego, co ma bardzo istotny wymiar psychologiczny. Badani niejednokrotnie podkreślają wagę tego faktu, a moment nadania im obywatelstwa polskiego uważają za jeden z najważniejszych w ich życiu.

Respondenci mają świadomość pewnego procesu adaptacyjnego, jaki jest ich udziałem. Potrafili oni wskazać na te czynniki, które ich zdaniem przyspieszają i ułatwiają proces przystosowania, oraz na te, które proces ten opóźniają i utrudniają.

Najczęściej wymieniane czynniki (cechy) ułatwiające – zdaniem respondentów – adaptację repatriantów ze Wschodu do życia w Polsce to: znajomość języka polskiego; znajomość polskiej tradycji i zwyczajów; dobre warunki mieszkaniowe; dobra sytuacja finansowa; wykształcenie; pomoc ze strony rodziny; życzliwość sąsiadów/przyjazne nastawienie otoczenia; posiadanie polskiego obywatelstwa; dłuższy pobyt w Polsce; wzajemna pomoc repatriantów z Kazachstanu.

Najczęściej wymieniane czynniki (cechy) utrudniające przystosowanie się reemigrantom do życia w Polsce to: rozdzielenie z rodziną/brak wsparcia ze strony rodziny; słaba znajomość języka polskiego (akcent); kłopoty finansowe; podeszły wiek; słabe zdrowie/psychika; niski poziom wykształcenia; różnice w wychowaniu/mentalności; inny klimat.

Biorąc pod uwagę poziom wykształcenia, aktywność zawodową i sytuację rodzinną, a także pewne indywidualne cechy i predyspozycje oraz poziom wiedzy na temat Polski, można zakładać, że reemigranci przewyższą większość napotykaną przez siebie barier. Jedynym utrudnieniem w procesie adaptacyjnym może być średnia wieku wśród badanych osób, bowiem im starsza jest osoba w momencie przyjazdu do danego kraju, tym trudniej przebiega proces przystosowawczy. Tymczasem – jak wykazały badania – większość osób przyjeżdżających z Kazachstanu do gmin byłego województwa krakowskiego to osoby w wieku 60 lat i więcej (co druga badana osoba) oraz 40-49 lat (co trzecia badana osoba), następną grupę stanowią osoby w wieku 30-39 lat (co siódma badana osoba), osoby w wieku 50-59 lat oraz w wieku 18-29 lat pojawiły się w pojedynczych przypadkach. Wynika z tego, że osoby reemigrujące do gmin krakowskich to głównie osoby w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym, które powinny znajdować się w fazie stabilizacji zarówno rodzinnej, jak i zawodowej, oraz osoby starsze w fazie „pustego gniazda”. Wyraźnie widać tu, jak zaburzone są poszczególne fazy na skutek reemigracji i jak duże znaczenie ma to właśnie w wypadku reemigrantów powyżej 40 roku życia.

Szczególnie ważnym aspektem badań było zwrócenie uwagi na stopień zadowolenia z przyjazdu do Polski, na stosunek do Polski i Polaków, na poczucie przynależności narodowej. Zgodnie z wynikami badań repatrianci przejawiają bardzo duży stopień zadowolenia z przyjazdu do Polski i z faktu mieszkania na stałe w naszym kraju. Wszyscy badani zadeklarowali zdecydowane zadowolenie z przyjazdu do Polski, nie pojawiły się żadne wybory negatywne. Podobnie rzecz się ma, jeśli weźmiemy pod uwagę stopień sympatii do Polski jako ojczyzny i do Polaków. Wszyscy badani wyrazili najwyższy stopień sympatii do Polski i Polaków (na skali od 1 do 10 – wybory 9,10). Wynikać może to między innymi z faktu, że przeważająca część badanych uważa siebie za pełnoprawnych Polaków i takimi czują się w Polsce – swojej ojczyźnie. Na pytanie: Kim czujesz się obecnie w Polsce? – zdecydowana większość badanych odpowiedziała, że Polakiem (dwie osoby czują się reemigrantami, a jedna osoba Polakiem z Kazachstanu). Dla większości osób ojczyzną jest Polska (21 osób), a tylko jedna osoba odpowiedziała, że nie ma ojczyzny.

Posługując się teoriami adaptacyjnymi, a także zebraną do tej pory wiedzą możliwe jest stworzenie zestawienia, które obrazuje przeważające czynniki ułatwiające i utrudniające proces adaptacji reemigrantów z Kazachstanu w Polsce, prezentuje to tabela 1.

Tab. 1. Czynniki ułatwiające i utrudniające proces adaptacji reemigrantów z Kazachstanu w Polsce

Czynniki ułatwiające proces adaptacji	Czynniki utrudniające proces adaptacji
1. Płeć – przewaga kobiet nad mężczyznami (uwarunkowania psychofizyczne kobiet sprawiają, że są one bardziej odporne psychicznie i fizycznie na stres związany z procesem repatriacji)	1. Wiek (osoby w wieku 40-49, 60 i więcej lat – trudność w przystosowaniu się do nowych warunków)
2. Wykształcenie (przewaga osób z wykształceniem wyższym i średnim)	2. Trudności językowe, kłopoty z akcentem, z zasobem słownictwa
3. Aktywność zawodowa (posiadanie płatnej pracy, zgodnej z kwalifikacjami i indywidualnymi aspiracjami)	3. Fragmentaryczność wiedzy na temat Polski przed przyjazdem
4. Korzystna sytuacja finansowa (o wiele lepsza lub trochę lepsza niż w Kazachstanie)	4. Trudności formalno-prawne (kłopoty przy załatwianiu spraw urzędowych)
5. Korzystna sytuacja mieszkaniowa (mieszkanie lokatorskie, własny dom)	5. Brak odpowiednich przepisów prawnych regulujących wszystkie sprawy związane z procesem reemigracji i osiedlania się w Polsce

6. Wyznanie (wyznanie katolickie – typowe dla społeczeństwa polskiego, 95,5% badanych zadeklarowało wyznanie katolickie)	6. Tęsknota za krewnymi pozostałymi w Kazachstanie
7. Znajomość historii, kultury, tradycji polskiej	7. Tęsknota za przyjaciółmi, znajomymi, ulubionymi miejscami
8. Znajomość języka polskiego (dobra, bardzo dobra)	8. Przejawy niechęci i dyskryminacji ze strony otoczenia
9. Polskie korzenie (polskie pochodzenie)	9. Inne zwyczaje/relacje między ludźmi
10. Grupa etniczna (posiadanie polskiego obywatelstwa sprawia, że reemigranci żyją w jednolitej grupie narodowościowej i nie są już mniejszością etniczną)	10. Kłopoty finansowe
11. Pomoc gminy i władz samorządowych	11. Słabe zdrowie/psychika
12. Pomoc organizacji pozarządowych	12. Czynniki klimatyczne (zmiana klimatu)
13. Duże skupiska reemigrantów – często krewnych	
14. Długość pobytu w Polsce (im dłuższy pobyt, tym większe przystosowanie – badani z gmin krakowskich przebywają na terenie Polski w większości powyżej 2 lat)	

Źródło: Zestawienie na podstawie badań: „Socjologiczno-demograficzne problemy adaptacji reemigrantów z Kazachstanu w Polsce”.

Poczucie tożsamości i polskiej przynależności jest niezwykle ważne i prowadzi o pomyślności procesu adaptacji.

Sami badani w przeważającej części uważają, że w pełni przystosowali się do życia w Polsce. Na pytanie, jak ocenia Pan (Pani) stopień swojego przystosowania się do życia w Polsce, zdecydowana większość odpowiedziała, że w pełni przystosowała się do życia w Polsce, lub ocenia stopień przystosowania jako trwający w czasie proces, który nie został jeszcze zakończony, ale który zmierza do pełnej adaptacji. Wśród badanych nie pojawiła się żadna osoba, która stwierdziłaby, że nie przystosowała się jeszcze do warunków życia w Polsce. Wpływ na to ma również pewna zgodność wyobrażeń na temat Polski przed przyjazdem z zastaną sytuacją w naszym kraju. Tendencja ta również wpływa na pomyślność procesu adaptacyjnego. Wbrew więc wcześniejszym oczekiwaniom proces adaptacji reemigrantów z Kazachstanu przebiega bardzo pozytywnie.

Na zakończenie chciałabym przywrzeć się jeszcze omawianym wcześniej płaszczyznom, w obrębie których przebiega adaptacja reemigrantów z Kazachstanu w Polsce (na podstawie gmin krakowskich).

Płaszczyzna I – f i z y c z n a a d a p t a c j a – reemigranci przyjeżdżający z Kazachstanu do Polski stykają się z nowym klimatem, krajobrazem, inną fauną i florą niż w Kazachstanie. Niejednokrotnie zwracają oni uwagę na trudności, jakie sprawia im przystosowanie się do nowych warunków klimatycznych. Równocześnie podkreślają jednak piękno polskich krajobrazów, różnorodność fauny i flory, wielość interesujących miejsc.

Również w sferze zachowań niewerbalnych, dźwięków, intonacji mowy zauważają pewne różnice, w niektórych przypadkach utrudniające szybką adaptację. Tak więc w sferze fizycznej adaptacji reemigranci doświadczają pewnych nowych jakości, które muszą poznać i przyswoić.

Płaszczyzna II – k u l t u r o w a a d a p t a c j a – w tej płaszczyźnie reemigranci z Kazachstanu radzą sobie najlepiej. Większość badanych deklaruowała znajomość języka polskiego przed przyjazdem, znana była im tradycja i obyczaje, zwłaszcza te związane z obchodzeniem świąt katolickich. Dodatkowe ułatwienie stanowi fakt przynależności większości badanych do Kościoła rzymskokatolickiego, co w przypadku kraju o tak silnej tradycji chrześcijańskiej jest niewątpliwie istotnym czynnikiem sprzyjającym adaptacji. Poziom wiedzy na temat Polski przed przyjazdem umożliwił badanym podjęcie decyzji o reemigracji i sprawił, że nie zauważają oni większych rozbieżności pomiędzy realiami życia w Polsce a wyobrażeniami na jej temat przed przyjazdem.

Jedyną trudność, na jaką zwracają uwagę badani w tym obszarze, to konieczność zmiany nawyków i stylu życia, a także inna mentalność i różnice w wychowaniu pomiędzy Polakami z Kazachstanu a Polakami mieszkającymi w Polsce (podkreślanie zbyt dużej indywidualizacji życia, zmniejszającej się spójności rodziny, różnic w sposobach wychowywania dzieci, propagowania modelu rodziny nuklearnej, zamiast rodziny wielopokoleniowej). Rozbieżności te jednak zacierają się po dłuższym pobycie w Polsce.

Płaszczyzna III – s p o ł e c z n a a d a p t a c j a – w tym obszarze również sytuacja reemigrantów jest bardzo korzystna, większość badanych pracuje zawodowo lub przebywa na emeryturze, ma pewne określone miejsce w społeczności lokalnej, pewien status społeczny. Kontakty ze społecznością są bardzo pozytywne, badani niejednokrotnie podkreślają życzliwość i pomoc sąsiadów, współpracowników, urzędów, którzy wsparli ich zwłaszcza w pierwszym okresie po przyjeździe do Polski. Respondentów nie spotkały żadne przejawy wrogości, agresji czy niezyczliwości, poza sporadycznymi wyjątkami.

Badane osoby starają się czynnie uczestniczyć w życiu towarzyskim i społecznym w swoim środowisku, co jest również pewnym wskaźnikiem ich dążeń do jak najszybszej adaptacji do nowych warunków.

Płaszczyzna IV – o s o b i s t a a d a p t a c j a – sytuacja reemigrantów bezpośrednio po przyjeździe do Polski w tym obszarze jest szczególnie skomplikowana – zwłaszcza z tego powodu, że trudno im się określić w nowym miejscu. W Kazachstanie traktowani byli jak Polacy, w Rosji jak Kazachowie, a w Polsce traktowani są jak Rosjanie. Trudno w takiej sytuacji jasno określić swoją przynależność, zwłaszcza że Polska jest dla nich w większości tylko krajem przodków, w którym żyli ich dziadkowie i pradiadkowie, krajem mało znanym, z którym są luźno związani. Kazachstan natomiast to miejsce, w którym się urodzili, wychowali, przeżyli wiele lat, choć teraz traktowani są tam jak obcy i intruzi. Problemy w obszarze osobistej adaptacji są bardzo wielopłaszczyznowe i trudne. Sami badani wskazują na te trudności, ostatecznie jednak w większości respondenci czują się pełnoprawnymi Polakami i uważają, że ich ojczyzną jest Polska. Również w tym obszarze są duże szanse na pełną adaptację badanych osób.

Reasumując można stwierdzić, że reemigranci z Kazachstanu mieszkający w gminach krakowskich bardzo pozytywnie oceniają poziom swojej adaptacji do warunków życia w Polsce. Mają oni świadomość pewnych czynników, które ułatwiają przystosowanie się, oraz tych, które je utrudniają, starają się jednak przewyciężyć te trudności i wkomponować się w strukturę społeczeństwa polskiego. Stopień przystosowania w poszczególnych płaszczyznach wyrównuje się z czasem i sprawia, że badani pozytywnie oceniają swoje szanse na pełną adaptację.

Badani wykazali się dobrą znajomością języka polskiego, ogólną znajomością polskiej kultury, historii i tradycji, co niewątpliwie także wpływa na długość i efektywność procesu przystosowawczego.

Repatrianci z Kazachstanu uważają w większości, że ich ojczyzną jest Polska i przejawiają bardzo pozytywny stosunek zarówno do naszego kraju, jak i do jego mieszkańców. W większości są zadowoleni z faktu przyjazdu i osiedlenia się w Polsce, co również wskazuje na pozytywny wymiar adaptacji.

Oczywiście rozważania te nie dają prawa do formułowania daleko idących twierdzeń, jednakże można już na tej podstawie stwierdzić z dużą pewnością, że powrót etnicznych Polaków z Kazachstanu oraz ich proces przystosowawczy ma duże szanse powodzenia, tym większe, im większa będzie otwartość i życzliwość społeczeństwa polskiego wobec reemigrantów ze wschodu.

BIBLIOGRAFIA

- B e a n F. D., F r i s b i e W. P. (1978), *The demography of racial and ethnic groups*, New York: Academic Press.
- D u m a s J. (1984), *Current demographic analysis. Report on the demographic situation in Canada 1983*, Ottawa: Statistics Canada.
- K o v a c s M., C r o p l e y A. (1975), *Immigrants and Society: Alienation and Assimilation*, McGraw-Hill Book Company, Sydney.
- K u l m a t y c k i L. (1994), *Emigracja i stres*, „Problemy Rodziny”, nr 1.
- M i c h a ł o w s k a M. (1987), *Adjustment of immigrants in Canada: methodological possibilities and its implications*, Reprint from „International Migration”, nr 25.
- P a l e c z n y T. (1992), *Idea powrotu wśród emigrantów polskich w Brazylii i Argentynie*, PAN: Wrocław–Warszawa–Kraków.
- P a r k R. (1950), *Race and culture*, Glencoe: The Free Press.
- P o r t e r J. (1965), *The vertical mosaic*, Toronto: University of Toronto press.
- R i c h m o n d A. H. (1982), *Comparative studies in the economic adaptation of immigrants in Canada*, Toronto: Institute for Behavioural Research, York University.
- R i c h m o n d A. H., V e r m a R. P. (1978), *Income inequality in Canada: ethnic and generational aspects*, *Canadian Studies in Population*, vol. 5.
- T u r r i t i n A. H. (1974), *Social mobility in Canada: a comparison of three provincial studies and some methodological questions*, „Canadian Review of Sociology and Anthropology”, special issue.
- W a l a s z e k A. (1983), *Reemigracja ze Stanów Zjednoczonych do Polski po I wojnie światowej (1919-1924)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, z. 7.

ADAPTATION PROBLEMS IN THE FAMILIES OF REPATRIATES
FROM KAZAKHSTAN IN POLAND

S u m m a r y

The article is an attempt at showing the specific character of the phenomenon of re-emigration and adaptation to the new living conditions in Poland of repatriates from Kazakhstan, although it is mainly limited to the people living in communes of the former Cracow province. Analysis of the adaptation process is mainly based on the general adaptation model and on the model of structural differentiation. According to these models the most important factors that influence the adaptation process are: time (the period of one's stay in the country of re-emigration), age, sex, differences in the education level, affiliation to an ethnic group, religion and the language used in the country of one's origin. According to the presented theories it is these factors that decide about whether the adaptation process will be successful or not.

The research results made it possible to verify the above mentioned theoretical models and finding those factors that make the process of adaptation easier or more difficult for the re-emigrants. According to the findings the most important factors making adaptation easier are: sex (psychophysical conditions of women who predominate in the whole re-emigrant population), education (predominance of people with higher and secondary education) professional activity (having a paid job), religion (predominantly Catholics), general knowledge of the

Polish language, culture and tradition, Polish roots and the length of stay in Poland. Among the factors that make adaptation more difficult the following appeared most often: age (more persons at post-productive age), language difficulties, formal-legal troubles, not enough knowledge about Poland, different climate.

Eventually, as the studies have shown, the level of education, professional activity, family status and legal status, individual traits and predispositions as well as the level of knowledge about Poland among the respondents give a great chance for successful adaptation, and the only trouble that can be noticed is the average age of the people who settle in the Cracow province communes. The subject themselves positively assess the level of their adjustment to life in Poland as well as the degree to which they are satisfied with coming to Poland. Undoubtedly this also has effect on consolidation of their sense of national identity, which results in the fact that most of them feel as Poles with full rights, and they treat Poland as their only homeland.

The analysis of the adaptation process that was made in the article was based on the four adaptation planes (physical, cultural, social and personal) that are distinguished by M. L. Kovacs and A. J. Cropley (1975). Re-emigrants cope with cultural and social levels best. On the other hand, their situation is the most complicated on the level of their personal adaptation, especially if we consider it with the subjects' sense of their national affiliation and identity. However, with time the degree of adaptation on various levels becomes more equal and this causes that the subjects assess the possibility of full adaptation positively.

The considerations considered in the article do not give the right to make far-reaching statements; however, on the basis of the quoted facts it can be said with a high degree of certainty that return of ethnic Poles from Kazakhstan and their adaptation process has great chances of success. They are the greater the more open kind the Polish society will be towards the re-emigrants from the East.

Translated by Tadeusz Karłowicz